
Aydınlanma Nedir?

Immanuel Kant

Ayдынlanma insanın kendi kendisini vesayete maruz bırakmaktan kurtulmasıdır. Vesayet bir insanın bir başka insanın nezareti olmaksızın kendi idrak kabiliyetini (understanding) kullanamama iktidarsızlığıdır. Bu vesayet, vesayetin sebebi akıldan mahrumiyette değil, akılı bir başkasının nezareti (direction) (talimatı) olmadan kullanma karar ve cesaretinin yokluğunda, insanın kendi kendisini maruz bıraktığı bir vesayettir. *Sapere aude!* “Kendi aklını kullanma cesaretini göster!” ayдынlanmanın düsturudur.

Tembellik ve korkaklık, insanlığın bu denli büyük bir kısmının, tabiat onları uzun zaman önce haricî bir talimattan (naturaliter maiorenes) azade bırakmasına rağmen, hayat boyu vesayet altında kalmasının ve başkalarının kendilerini onların vasileri olarak kabul etmesinin (konumlandırmasının) böylesine kolay olmasının sebepleridir. Reşit olmamak çok kolay. Benim yerime idrak işini yapan bir kitabım, benim yerime vicdan sahibi olan bir papazım (mürşidim), ne yiyeceğime benim yerime karar veren bir doktorum olsaydı kendimi sıkıntıya sokmama sebep olmazdı. Düşün-

Berlinische Monatschrift adlı aylık derginin 1873 aralık sayısında Berlinli bir papaz olan Johann Friederich Zöllner, aynı derginin Eylül ayında anonim bir yazar tarafından resmî nikahı savunan bir makalenin yayınlanması üzerine, ona cevap olarak resmî nikahı eleştiren bir makale yayınladı. Devlet çıkarları adına dinî nikahı savunan Zöllner, resmî nikahın “ayдынlanma adı altında insanların kalplerinde ve kafalarında” şaşkınlığa yol açtığını yazıyordu. “Aydınlanma” kavramına Zöllner, burada, provoke edici bir dipnot düşerek “Aydınlanma nedir? Nere-deysc Hakikat Nedir? sorusu kadar önemli olan bu sorunun cevabı ayдынlatmaya başlamadan verilmelidir. Ama malasef, bu sorunun cevabını hiçbir yerde bulamadım!” diye yazdı. Sıradan, tanınmamış bir papazın, küçücük bir dipnotta sorduğu bu sorunun cevabı felsefe tarihi içinde çok bereketli oldu. Immanuel Kant’ta bunun üzerine ayдынlanmanın ünlü tanımının yer aldığı ünlü makalesini aynı derginin 1874 Aralık sayısında yayınladı. Siche, Ehrhard Bahr (Hrsg), *Kant, Erhard, Hamann, Herder, Lessing, Mendelssohn, Riem, Schiller, Wieland, was ist Aufklärung? Thesen und definitionen*, Stuttgart 1974. (ç.n.)

Liberal Düşünce, Cilt:10, No:38-39, Bahar-Yaz 2005, s. 225-230.

meye ihtiyacım olmazdı; bedelini ödeyebildiğim sürece diğerleri bu usandırıcı işleri kolayca benim için yerine getirirdi.

Vesayet işini lütfen üzerine alan vasiler, insanlığın büyük bölümünün (ve kadınların tamamının), muktedir olma teşebbüsünün zor olmanın yanında tehlikeli olduğunu düşünmesi için gerekeni yapmaktan geri kalmayacaktır. İlk evcil sığırlarını kendilerine tabi kıldıktan ve bu sakin hayvanların içine kapatıldıkları alanın sınırları dışına boyundurukları olmaksızın adım atamamaları garantiye alındıktan sonra, vasiler, yalnız hareket etmeleri hâlinde karşılıklarına çıkacak tehlikeyi onlara gösterirler. Mamafih, aslında bu tehlike öylesine büyük değildir, çünkü, birkaç defa hata yaptıktan sonra kendi başlarına davranmayı (yaşamayı) öğreneceklerdir. Fakat, bu tür bir başarısızlık örneği onları ürkekleştirir ve yeni denemelere girişmekten korkar hâle getirir.

Vesayet altında yaşamak neredeyse karakteri hâline gelmiş bir kimsenin vesayet altında hayattan kendini kurtarması çok zordur. O durumundan memnun hâle gelmiştir ve hâlihazırda aklını kullanmaya gerçekten muktedir değildir, zira hiç kimse (onun) aklını kullanmayı denemesine izin vermemiştir. Emirler (statutes) ve formüller, insanın tabii yeteneklerinin rasyonel kullanımının, veya, daha ziyade, kötüye kullanımlarının bu mekanik aletleri, daimîleşen vesayetın prangalarıdır. Onları fırlatıp atan (her) kişi, bu çeşit serbest (hür) harekete alışık olmadığı için, en dar hendeğin üzerinden bile atlayamayacaktır, çünkü, bu tür serbest harekete alışık değildir. Bu yüzden, kendi aklını kullanarak hem kendilerini iktidarsızlıktan kurtarmakta ve hem de metanetle yollarına devam etmeyi başarmada başarılı olmuş pek az insan vardır.

Fakat, halkın kendi kendini aydınlatması daha muhtemeldir, hürriyet garanti edilirse peşinden aydınlanmanın gelmesi hemen hemen kesindir. Çünkü, büyük kitlelerin tanınmış vasileri arasında bile bağımsız (kendi başlarına) düşünebilen insanlar daima var olacaktır, ki bu insanlar kendi omuzlarındaki vesayet boyunduruğunu fırlatıp attıktan sonra kendi değerlerini makul bir şekilde takdir etme ve her insanın doğal özelliği olan kendi başına düşünme ruhunu yayacaklardır. Fakat, şurası not edilmelidir ki, daha önce vasilerince vesayet boyunduruğu altına alınan halk, bir ölçüde aydınlanmış vasiler tarafından vesayet boyunduruğundan kurtulmaya teşvik edilirse, vasileri boyunduruğu muhafaza etmeye zorlar- önyargı tohumları ekmek böylesine zararlıdır, zira, önyargılar, zamanla önyargıları teşvik edenlerden veya onların ecdatlarından intikam alırlar. Bu yüzden halk ancak yavaş yavaş aydınlanmaya ulaşabilir. Bir şahsî despotizmin yahut bir tamahkâr veya tiranik bir zulüm rejiminin son bulması (düşmesi) belki bir devrimle gerçekleştirilebilir, fakat, düşünce tarzlarında gerçek bir reform asla bir devrimle gerçekleştirilemez. Dahası, yeni önyargılar, aynen eskileri gibi, gaffet uykusundaki kitlelere gem vurmaya hizmet edecektir.

Mamafih, bu aydınlanma için başka bir şey değil, sadece hürriyet gereklidir ve gerçekten hürriyet aydınlanma kelimesinin münasip biçimde tatbik edilebileceği şeylerin hepsi arasında en fazla zararsız (en az zararlı) olanıdır. O, kişinin, aklını, her alanda (her konuda), alenî olarak kullanabilmesi özgürlüğüdür. Ne var ki, her taraftan aynı çığılı işitmekteyim: “Tartışmayın!”; subay, “Tartışma, hizaya geç!”; ver-

gi tahsildarı, “Tartışma, öde!”; rahip, “Tartışma, iman et!” diye bağıyor. Dünyada, yalnızca, tek bir prens, “İstedğin kadar ve istediğin şey hakkında tartış, fakat itaat et!” demektedir. Her yerde hürriyet üzerinde kısıtlamalar var.

Hangi kısıtlama aydınlanmaya bir engel ve hangi kısıtlama aydınlanmaya bir engel değil fakat bir teşvik teşkil etmektedir? Cevabım şudur: İnsanın aklını alenî kullanışı her zaman serbest (hür) olmalıdır ve yalnızca bu insanlar arasında aydınlanmayı ortaya çıkarabilir. Diğer taraftan, aklın özel (private) kullanımı, çoğu zaman, aydınlanmanın ilerlemesine bilhassa mani olmaksızın, cüzi bir derecede sınırlandırılabilir. Kişinin aklının alenî (public) kullanımından anladığım, kişinin, bir bilim adamı olarak, aklını okur-yazarlara ulaştırırkenki kullanma tarzıdır. Özel kullanım olarak kişinin kendisine tevdi edilen (emanet edilen) muayyen bir sivil makamda veya görevde aklı kullanışını adlandırıyorum. Toplumun yararına icra edilen bir çok iş belirli bir mekanizma gerektirir, ki bu mekanizma yoluyla (aracılığıyla) toplumun bazı üyeleri sunî bir ittifaka (oy birliğine) kendilerini teslim etmelidir, ki devlet onları ortak (kamusal) amaçlara yönlendirebilsin veya, en azından, onları bu amaçları tahrip etmekten alıkoyabilsin. Burada tartışmaya kesinlikle izin verilmez – kişi itaat etmelidir. Fakat, kendini bu mekanizmanın bir parçası olduğu kadar bütün toplumun veya bir dünya medeniyetinin bir mensubu (üyesi) olarak da kabul eder ve, böylelikle, (kelimenin doğru anlamında) kamuya yazıları yoluyla bir bilim adamı vasıfıyla hitap ederken, bir parçası olarak kısmen mesul olduğu işlere (affairs) zarar vermeden memnuniyetsizliğini (itirazlarını) dile getirebilir. Bu merkezde, bir muvazzaf subayın amiri (üstü) tarafından ona verilen bir emrin isabetliliğini veya yararını yüksek sesle akıl süzgecinden geçirmesi tahripkâr olacaktır; o itaat etmelidir. Fakat, bir bilim adamı olarak askerî hizmetteki hatalarla ilgili yorumlar (değerlendirmeler) yapma, yahut, bu hataları halkın takdirine sunma hakkı ondan esirgenemez (alınamaz). Vatandaş kendisine yüklenen vergileri ödemeyi reddedemez; ama, kendisine salınan vergilerle ilgili yüzüstü (arsız) bir şikayet, (genel bir serkeşliğe (başı bozukluğa) sebep olabileceği için), bir skandal olarak cezalandırılabilir. Fakat, bununla beraber, aynı şahıs, bir âlim (okumuş yazmış kişi) olarak, bu vergilerin münasip olmayışı veya hatta adâletsizliği hakkında kanaatlerini (fikirlerini) açıkça ifade ettiği zaman, vatandaş olarak görevine (vatandaşlık görevine) aykırı davranmış olmaz. Benzer şekilde, bir rahip, genç talebelerine vaazını kitaba uygun olarak vermek ve cemaatini hizmet ettiği kilisenin sembolüne uydurmakla mükelleftir, çünkü, o bu şartla (göreve) kabul edilmiştir. Fakat, bir âlim olarak semboldeki hatalı (yanlış) şeyle ilgili dikkatle sınıanmış ve iyi niyetli düşüncelerini kamuya iletmek, hatta çağrıda bulunmak ve dinin ve kilisenin daha iyi organize edilmesiyle ilgili tavsiyelerde bulunmakta tam manasıyla hürdür (tam hürriyete sahiptir). Bunu yapmada vicdanına engel (yük) teşkil edebilecek hiçbir şey yoktur. Zira, kilisenin bir temsilcisi olma görevinin bir sonucu (gereği) olarak, öğrettiği şeyi kendi şahsî kanaatlerine göre öğretme hürriyetine sahip bulunmadığını kabul eder. O, “ Bizim kilisemiz bunları veya şunları savunur (öğretir); Kilisemizin gösterdiği deliller şunlardır” der. O, böylece, cemaati için bütün pratik faydaları kutsal metinlerden çıkartır. O, bu kutsal metinlere tam bir inançla bağlı ol-

masa da, kendini onların ifade edilmesine adayabilecektir, çünkü, hakikatin onlarda saklı bulunması imkânsız değildir ve her halükârda bu metinlerde, en azından, dinin özüne ters bir şey yoktur. Çünkü, o, kutsal metinlerde dinin özüne aykırı bir şey bulunduğuna inansaydı, görevinin gereklerini vicdan rahatlığıyla yerine getiremezdi ve işini bırakması icap ederdi. Bu yüzden tayin edilmiş bir öğreticinin cemaati önünde aklını kullanması yalnızca özeldir, zira bu cemaat (büyük bir grup bile olsa) sadece iç (domestic) (sınırlı) bir cemaattir; bu bakımdan, o, bir papaz olarak hür değildir, hür olamaz, çünkü, bir başkasının emirlerini yerine getirmektedir. Fakat, yazılılarıyla kamuya, dünyaya seslenen bir âlim olarak, papaz, aklının alenî (public) kullanımında, aklını kendi şahsı adına konuşmak için kullanmada sınırsız hürriyete sahiptir. Halkın (manevî meselelerdeki) rehberlerinin kendilerinin kabiliyetsiz (yetersiz) olması gerektiği, saçmalıkların ebedileştirilmesine varan bir saçmalıktır. Fakat, bir papazlar topluluğu, belki bir kilise kongresi veya (kendilerini Hollandalılar arasında adlandırdıkları gibi) bir saygın din adamları heyeti, üyelerinin hepsi (her biri) üzerinde ve dolayısıyla bir bütün olarak halk üzerinde sona ermez bir vesayet elde etmek (vesayete sahip olmak) ve hatta bu vesayeti ebedileştirmek için kendini yemînle belirli bir değişmez sembole bağlamada haklı olmaz mı? Bunun tamamıyla imkânsız olduğu cevabını veririm. Daha sonraki bütün aydınlanmadan insan cinsini mahrum bırakmak için yapılmış böyle bir sözleşme, en üstün güç, parlamentolar, ve en kurallı (şatafatlı) barış antlaşmaları tarafından tasdik edilmiş olsa bile mutlak olarak hükümsüzdür ve geçersizdir. Bir çağ (devir), kendini, (en iyi ihtimalle, tecrübî (occasional)) bilgisini genişletemeyeceği, hatalarını tasfiye edemeyeceği ve genel aydınlanmada ilerleme sağlayamayacağı bir hâle bağlayamaz, peşinden gelecek çağı böyle bir hâle mahkûm hiç edemez. Bu, lâîk olduğu hedef (tam olarak) bu ilerlemeye bağlı olan insan tabiatına karşı bir suç olacaktır ve gelecek nesiller bu kararları haksız ve kötü niyetli bir tarzda (tavırda) verilmiş oldukları için reddetmekte bütünüyle haklı olacaktır.

İnsanlar (people) için bir kanun olarak kabul edilebilecek her şeyin mihenk taşı, insanların kendilerine böyle bir kanun empoze edip edemeyecekleri sorusunda yatmaktadır. Şimdi, böyle bir dinî anlaşma, (geçmişte) vuku bulduğu gibi, daha iyi bir anlaşma beklentisi içinde, belirli bir nizam sağlanabilsin diye, kısa ve kesinlikle sınırlı bir zaman için mümkün olabilir. Her vatandaşın, özellikle papazın, âlim hüviyetinde, mevcut kurumlaşmanın hatalı yönleri üzerindeki görüşlerini, serbestçe ve açıkça, yani yazma yoluyla, açıklamasına (yorumlarını yapmasına) müsaade edilebilir. Yeni tesis edilmiş düzen, bu şeylerin mahiyetiyle alâkalı (into) feraset, seslerini (müttehit olarak olmasa bile) birleştirerek, kraliyete, eski düzende kalmak isteyenlere mani olmadan daha iyi (olduklarına inandıkları) fikirlere göre değişmiş (yeni) bir dinî düzende birleşmiş cemaatleri koruma altına alma teklifi getirecekleri ölçüde genel ve yaygın tasdik görür hâle gelmiş oluncaya kadar sürebilir. Fakat, kamu önünde bir insanın ömrü kadar uzun bir zaman boyunca bile hiç şüpheye konu olmayan bir daimî dinî müessesede birleşmek, ve, o münasebetle, bir zaman dilimini, gelecek nesillerin dezavantajlarına çalışarak, insan cinsinin gelişmeye doğru ilerleyişinde meyvemiz kılmak- bu katî olarak yasaktır. Bir insan, kendisi için (yalnızca kısa bir zaman

için) bilmesi gereken şeylerdeki aydınlanmayı tehir edebilir (erteleyebilir), fakat, aydınlanmadan gelecek nesiller için vazgeçmek, insan cinsine zarar vermek ve insanların kutsal haklarını ayaklar altına almaktır. Ve, bir halkın (people) kendisi için irade edemediği şey, onlar için, bir monark tarafından, daha da az irade edilebilir, çünkü, monarkın kanun koyma otoritesi onun genel halkın iradesini kendi iradesinde birleştirmesine dayanır. Monark, ancak, bütün fiilî veya olduğu iddia edilen gelişme sivil düzenle beraber olursa, manevî refahları için gerekli buldukları şeyleri yapmalarını uyruklarına bırakabilir. Bir uyruğunun bir başka uyruğunun bu (manevî) refahı yeteneklerine en uygun şekilde belirlemesini ve geliştirmesini şiddete başvurarak (şiddetle) engellemesini önlemek monarka düşmekle beraber, bu (her uyruğun manevî refahı için yaptığı şey) onun meselesi değildir. Bu meselelere lüzumsuz yere müdahale etmek monarkın kendisini daha aşağıya düşürür, çünkü, monark, kendi yönetimini uyruklarının kendilerinin görüşlerini ifade etmek için kaleme aldıkları yazılara bakarak değerlendirebilir. Monark, bunu, en derin anlayışla, kendisini *Caesar non est supra grammaticos* tekdirinin (serzenişinin) üstüne bırakınca (bıraktığı zaman) yapabilir. Monark, kendi ülkesinde (devletinde), bazı tiranların onun diğer uyrukları üzerindeki dinî despotizmini destekleyerek (en) üstün gücünü alçalttığı zaman, kendi haşmetine zarar verir.

Bize “Şimdi aydınlanmış bir çağda mı yaşıyoruz” diye sorulursa, cevap “Hayır”dır, fakat, aydınlanma çağında (aydınlanmakta olan bir çağda) yaşamaktayız. Hâli hazırda, pek çok şey eksiktir, ki bu eksiklik, insanların, dinî meselelerde, itimatla ve harici direktif olmaksızın kendi akıllarını doğru biçimde kullanmaya muktedir olmalarına veya kolayca muktedir hâl gelmelerine engel olmaktadır. Fakat, diğer tarafta, sahanın şimdi insanların içinde bu meselelerle serbestçe meşgul olabileceği şekilde açıldığının ve genel aydınlanmanın veya kendi kendine bindirilmiş vesayetten kurtulmanın önündeki engellerin tedricen azaltılmakta olduğunun aşikâr göstergelerine sahibiz. Bu bakımdan, bu, aydınlanma çağıdır, veya, Frederick yüzyılıdır². İnsanlara dinî meselelerde bir emir vermeyi kendi görevi olarak gördüğünü söylemeyi kendine yakıştırmayan, fakat, kibirli tolerans kelimesinden vazgeçerken onlara tam bir hürriyet vermeyi kendine yakıştıran prensin kendisi minnettar dünyadan ve gelecek nesillerden, en azından hükümet cephesinde, insan cinsini boyunduruğundan kurtaran ve her insanı vicdan meselelerinde aklını kullanmada serbest bırakan ilk (kişi) olarak hürmet görmeyi hak eder. Onun iradesi altında saygın din görevlilerinin, âlim rolünde ve resmî görevlerini ihlâl etmeksizin şu veya bu bakımdan yerleşik (müesses) sembolden sapan yargılarını ve fikirlerini serbestçe kamunun testine sunmalarına müsaade edilir. Ve, hiçbir resmî görev tarafından sınırlanmayan kimseler, daha da büyük bir hürriyete sahiptir. Bu özgürlük havası (ruhu) bu ülkenin ötesine, hatta kendi menfaatlerini yanlış anlayan bir hükümet tarafından dikilen (konulan) hari-

² Büyük Frederick, 18. Yüzyıl Almanyası’nda ilk defa kendini “devletin hizmetçisi” olarak tanımlayan aydınlanmacı absolütizmin temsilcisidir. Sanat ve eğitim alanlarındaki desteğinin yanında bütün tebaası için adalet ve refah en temel iki hedefiydi/ilkesiydi. İşkenceyi kaldıran Frederick “kral değil mahkemeler karar versin demiş” ve ayrıca din özgürlüğü konusunda çağın en önemli adımlarını atmıştır. (ç.n.)

ci engellerle mücadele edilmesi gereken yerlere bile yayılır. Zira, bir emsal, böyle bir hükümete, hürriyette kamu barışına ve toplumun istikrarına yönelik bir endişe için en küçüğünden bir sebep bile bulunmadığının delilini sağlar. İnsanlar, yalnızca, eğer onları barbarlık içinde tutacak kastî desiseler (artifices) hâsıl edilmezse, tedricen kendilerini barbarlıktan kurtaracaktır.

Aydınlanmanın ana noktasını – insanların kendi üstlerine yüklediği vesayetten kaçışı – esas itibarıyla dinî meseleler çerçevesinde ele aldım, çünkü, yöneticilerimiz sanat ve bilim alanlarında vasilik yapmakla ilgili değildir ve aynı zamanda dinî bakımdan vesayet altında oluş bütün vesayetlerin sadece en zararlısı değil aynı zamanda en aşağılayıcısıdır. Fakat, bir devletin dinî aydınlanmayı yeğleyen başkanının düşünme tarzı daha ileri gider, ve, o, kanunları yaparken, uyruklarının akıllarını açıkça (public) kullanmalarında, kendisinin yasama faaliyetinin daha iyi bir formülasyonu ile ilgili görüşlerini yayınlamalarında ve hatta o zamana kadar çıkarılmış kanunlarla ilgili açık-zihinli eleştirilerine müsaade etmekte hiçbir tehlikenin bulunmadığını görür. Bunun, şimdiye kadar hiçbir monark tarafından aşılamamış, saygı gösterdiğimiz bir numunesine sahibiz.

Fakat, yalnızca, kendisi aydınlanmış olan, hayallerden korkmayan, ve ortak (public) barışı garanti altına almak için kalabalık ve iyi disiplinli bir orduya sahip olan kişi, “istediğiniz şey hakkında istediğiniz kadar tartışın, yeter ki itaat edin!” diyebilir. Bir cumhuriyet böyle bir şey söylemeye cesaret edemez. İşte burada insan ilişkilerinde tuhaf ve beklenmedik bir trend vardır, ki, bu trend içinde, genel olarak bakıldığında, neredeyse her şey paradoksaldir. Daha geniş bir sivil hürriyet insanların sivil hürriyetine faydalı görünür, fakat, o aynı zamanda bu özgürlük üzerine kaçınılmayan sınırlar yerleştirir. Bunun tersine, daha az sivil hürriyet, her insana, kendini kapasitesinin son noktasına kadar (bütün kapasitesiyle) geliştirebilmesinin zeminini sağlar. Tabiat, bu sert kabuğun altından, en müşfik ihtimamı gösterdiği tohumu – hür düşünme eğilimi ve istidadı – keşfettiği için, bu insanların karakteri üzerine tedricen tesir icra eder, ki bu insanlar, o münasebetle, tedricen, hürriyeti kullanabilmeye muktedir hâle gelir. Son olarak, bu insanların (hürriyeti kullanabilme yeteneğine sahip olması) siyasî iradenin ilkelerini etkiler, ki siyasî irade, artık makineden fazlası olan insanlara, onurlarına saygı göstererek davranmayı kendi lehine bulur.

* <http://www.fordham.edu/halsall/mod/kant-what-is.html>, “What is Enlightenment?”, Modern History Sourcebook: Kant on Enlightenment, 1784.

Çeviren: Atilla Yayla